

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE DALGIÇ

Cenk AÇIKGÖZ*

Geliş Tarihi: Nisan, 2017

Kabul Tarihi: Haziran, 2017

Öz

Her edebiyat toplumun hayatına dair izler taşır; meslekler hakkındaki bilgiler de bu izler arasında yer alır. Klasik Türk edebiyatında da Osmanlı dönemindeki çeşitli meslekler hakkında bilgi bulmak mümkündür. Dalgıçlık da bu mesleklerden biridir ve klasik Türk şiirinde renkli hayal ve benzetmelerin konusu olmuştur.

Bu çalışmamızda, dalgıçların ve dalgıçlık mesleğinin, klasik Türk şiirinde nasıl ele alındığı incelendi. Çalışmamız bir giriş bölümü ve iki ana bölümden meydana gelmiştir. Birinci ana bölümde, klasik Türk şairlerinin esinlendiği Osmanlı dalgıçları hakkında bilgi verilmiştir. İkinci ana bölüm ise klasik Türk şiirinde dalgıç ve dalgıçlığın işlenişine hakkındadır.

Anahtar Sözcükler: Dalgıç, gavvâs, âşinâ, şinâver, klasik Türk şiiri.

DIVER IN CLASSICAL TURKISH POETRY

Abstract

All the literatures, bear to trace about social life; we can regarded among this traces also occupations. We can find information about various occupations which was available at Ottoman society by means of the classical Turkish poetry. Diving is also an important occupation which was entreated to interesting imaginations and metaphors in classical Turkish poetry.

This work is about how to be processed divers and diving in classical Turkish poetry. This work has one prologue and two main parts. The first main part is about Ottoman divers, which were provided the inspiration for classical Turkish poems. The second main part is about how to divers had been seen by classical Turkish poems.

Keywords: Diver, gavvas, aşina, şinaver, classical Turkish poetry.

Giriş

Klasik Türk edebiyatı, hüküm sürdüğü devrin toplumsal hayatından birçok iz taşır. Bu izlerin bazıları da yaşanan devrin mesleklerine dairdir. Meslekler hakkında bilgi veren eserlerin başında şehrengizler gelmektedir. Bu eserlerde; ele alınan şehirlerin güzellikleri ve kültürü tanıtılırken şehirlerdeki yakışıklı, becerikli ve başarılı esnaf hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Gazel ve kasidelerde de çeşitli vesilelerle mesleklere değinilmiştir. Şiirlerden hareketle; artık ortadan kalkmış ve kaybolmuş meslekler ile bu mesleklere has çalışma usulleri ve aletler hakkında önemli bilgilere ulaşmak mümkündür. Ayrıca bu şiirler; bugün de mevcut olmakla

* Dr.; Abant İzzet Baysal Üniversitesi Türk Dili Bölümü, cenkacikgoz@ibu.edu.tr.

birlikte, eskiden daha farklı ve ilkel yöntemlerle icra edilen bazı mesleklerin tarihî gelişimini de yansıtmaktadır. Çalışmamızın konusu olan dalgıçlık da klasik Türk şiirinde kendine yer bulmuştur.

Şiir ve sözün inci değeri taşıması gerektiğini düşünen klasik Türk şairleri, kendilerini fesâhat ve belâgat incileri çıkaran birer dalgıca benzeterek övünmüştür. Mesela Fuzûlî, divanının mukaddimesinde şiirinden bahsederken “... ğavvâş-ı tab‘uñ havâşş u ‘avâmma deryâ-yı feşâhatden cevâhir-i belâgat çıharup saçmağdadur”¹ der (Akyüz vd, 1958: 7). Ayrıca, dalma motifi klasik Türk edebiyatının yanı sıra tekke edebiyatı açısından da önem taşır; çünkü her iki edebiyatta da aşk ve tasavvuf yolunun merhaleleri, dalış ve dalgıçlık üzerinden anlatılmıştır. Mutasavvif şairlerin, tasavvuftaki merhaleleri anlatmak için “ummana dalma, suya gark olma, denize karışıp kaybolma, denizde inci bulma” gibi ifadeler kullandıkları görülmektedir.

Klasik Türk şiirinde, “dalgıç, dalıcı” kelimelerinin anlamı, “ğavvâş, âšnâ, ğavta-ğ‘âr” gibi kelimelerle karşılanmıştır. Çıplak vücutla yapılan nefesli dalışın, yüzme ile de yakından ilgili olması; genellikle “yüzücü” anlamında kullanılan “şinâver” ve “yüzgüç” kelimelerinin de yer yer “dalgıç” anlamında kullanılmasına sebep olmuştur. Klasik Türk şairleri dalış ve dalgıçlık hakkındaki gerçekleri okuyucuya aynen aktarmamış, bunları hayal süzgecinden geçirmiş, âşık ve sevgili arasındaki ilişkiye uyarlamış, çeşitli benzetme ve çağrışımlarla zenginleştirerek tekrar sunmuşlardır. Şairler bazen kendilerini bir dalgıç saymışlar, bazen de dalgıçlara ve dalgıçlığa dışarıdan bakıp çeşitli değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

1. Klasik Türk şairlerinin esinlendiği dalgıçlar

Klasik Türk şiirinde ele alınan dalgıçlar, günümüzün dalgıçlarından hem görünüm hem de teknik donanım bakımından oldukça farklı olmalıdır. Şairlerin, eski dalgıçlar hakkındaki hayal ve benzetmelerini daha iyi anlayabilmek için, Osmanlı dalgıçlığı hakkında ön bilgi sahibi olmak gerekir. Ne yazık ki klasik Türk şairlerinin esinlendiği eski dalgıçlar hakkında bilgiler sınırlıdır; bu dalgıçların Anadolu’da ne zamandan beri faaliyet gösterdikleri de belli değildir. Buna rağmen; Yûnus Emre ve Nesîmî gibi şairlerin şiirlerinde “ğavvâş” kelimesinin geçmesi, Anadolu’da Türk dalgıçlığının en azından XIII ve XIV. yüzyıllara kadar uzandığını ortaya koymaktadır. Mesela, Yûnus Emre’nin aşığya alınan beyitlerinde, dalgıç anlamında kullanılan “ğavvâş” ve “yüzgüç” kelimeleri geçmektedir.

Bugün ‘ışk baħrinüñ ğavvâşı oldum
Gevherler bulmuşam ‘ummân içinde (Yûnus Emre, s. 425, G. 332/3)

¹ Mizacının dalgıçı hem ileri gelenlere hem de halka, fesahat denizinden belagat cevherleri çıkarıp saçmaktadır.

Yüzgüçlük öğrenimeyen kul girmesün bu deñize

‘Işık deñizi derin olur ‘aceblemen batduğunu (Yûnus Emre, s. 502, G. 401/4)

Modern Türk dalgıçlığı hakkındaki ilk bilgiler ise Osmanlı donamasına dayanmakta ve Osmanlı dalgıçlığının 1600’lerde başladığı belirtilmektedir (Avcı, 2016: 30). Osmanlı Devleti’nde, Tersâne-i Âmire’de bulunan dalgıçlara “gavvâs” adı verilmiştir. Bu dalgıçların görevi, batan gemilere ait top ve lengerleri denizden çıkarmaktı (Bostan, 1992: 76). Evliyâ Çelebi de inci dalgıçlarından “gavvâş” ve “talgiç” diye bahsetmiş, onları diğer dalgıçlardan üstün saymıştır (Evliyâ Çelebi, 1314: I, 548-549).

Osmanlı Devleti’nde, kaza yapan gemi ve gemi personelini kurtarmak için de dalgıçlardan yararlanılmıştır. Dalgıçlar dibe inip su altında kalan gemi mürettebatının, ip ve varil yardımıyla yüzeye çıkmasını sağlamışlardır (Vâsıf, 1270: I, 47). Dalgıçlar, inşası tamamlanan gemilerin denize indirilmesinde görev almışlardır (Özdemir, 2010: 21). Osmanlı Devleti’nde, sünger çıkarmak amacıyla dalan apneist (teçhizatsız/çıplak) dalgıçlar da bulunmaktaydı; ayrıca, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu dalgıçlara, dalış teçhizatı bulunan dalgıçlar da eklenmiştir (Yürekli, 2011: 77).

Osmanlı şiirinde ele alınan dalgıçlar, günümüzdeki dalış yöntemlerinden oldukça farklı yöntemler kullanmışlardır. Bu şiirlerde anılan dalgıçların, nasıl bir görünüme sahip oldukları ve dalarken hangi yöntemleri kullandıkları hakkında, tarihî kaynaklarda bazı bilgiler bulunmaktadır. Pîrî Reis, Basra Körfezi’ne dalan inci dalgıçlarının, inci çıkarmak için doğu rüzgârlarını beklediklerini, rüzgârın esmediği veya batıdan estiği zamanlarda avlanmaya çıkmadıklarını belirtmiştir. Ayrıca bu dalgıçların, dalış meralarına “teres” adı verilen süratli gemilerle gittiklerini ifade etmiştir (Ökte vd, 1988: I, 159). Şîrvânî; dalgıçların dalmadan önce, sedeflerin yerini bulmak için uzun bir sıruk kullandıklarını ve dalış sırasında, sedefleri orağa benzeyen bir aletle kesip ağı andıran torbalara doldurduklarını bildirmiştir (Argunşah, 1999: 79). Evliya Çelebi; inci çıkaran dalgıçların, denizin yetmiş kulaç dibine inebildiklerini belirtmiştir. İnci dalgıçlarının, bellerine taktıkları bıçaklar dışında herhangi bir alet kullanmadıklarını, ağızlarında taşıdıkları zeytinyağını suya bırakarak suda bir çeşit cam etkisi meydana getirmeye ve böylece dibi daha net görmeye çalıştıklarını bildirmiştir. Dalgıçların; balıklara ve “neheng” adı verilen deniz yırtıcılarına karşı kendileri savunmak için bellerine taktıkları iki taraflı, keskin bıçaklar kullandıklarını ifade etmiştir (Evliyâ Çelebi, 1314: I, 549). Ayrıca dalgıçlar, çeşitli deniz canlılarının saldırılarından korunmak için, yanlarında onları korkutacak bir yağ bulundurmışlar ve tehlike anında bu yağı kullanmışlardır. İpe bağlanmış ağır bir taşa binerek denizin dibine inmişler; deniz canlılarının, siyah taştan korktuğuna inandıklarından bu taşın siyah olmasına önem vermişlerdir (Argunşah, 1999: 79-80).

Dalgıçların yanlarına aldıkları ağırlıklar, dibe çok süratli inmelerini sağlamıştır. İşlerini bitiren veya nefesleri tükenmeye başlayan dalgıçlar, bu ağırlıkları bırakıp suyun kaldırma kuvveti yardımıyla yüze çıkmışlardır. Dalgıçların bellerine bağlanan halat hem dalgıçları takip etmek hem de tehlike anında onları yukarı çekmek için kullanılmıştır (Avcı, 2016: 30). İnci dalgıçları topladıkları sedefleri torbaya doldurduktan sonra yüze çıkmak için iplerden yararlanmışlardır (Argunşah, 1999: 79).

Basra Körfezi'nde inci çıkaran dalgıçlar hem bellerine hem de ayaklarına ip bağlamışlardır. Bu dalgıçların bellerine bağlanan ipleri tutmak üzere, gemilerde her dalgıç için, bir personel görevlendirilmiştir. “Seyb” adı verilen bu ipçiler, dalgıçların her hareketini gözlemişler ve dalgıçlar zor durumda kaldıklarında ipleri çekip onları yukarı çıkarmışlardır. Dalgıçların ayaklarında da ipe bağlı bulunan birer taş vardır. Su altında aradığını bulan dalgıçlar, ayaklarındaki taşları serbest bırakırlar; ayrıca gemideki iplere bağlı olan bu taşlar, “seyb” denen gemi personeli tarafından yukarı çıkarılırdı (Ökte vd, 1988: I, 159). Nefes tutarak dalan dalgıçların, değişken ağırlıkları kullanarak negatif yüzerliğe daha çabuk geçtikleri ve su altında 5-10 saniye kazandıkları bilinmektedir. Bu yöntemle fazla güç harcamadan su altına inmek ve oksijen tasarrufu sağlamak mümkündür (Boeno, 2003: 117). Nefesli dalış yapan eski dalgıçların da değişken ağırlığın bu yararlarını göz önüne aldıkları ve yukarıda söz edilen yöntemi kullandıkları tahmin edilebilir.

Yukarıdaki bilgiler, Osmanlı dalgıçlarının günümüzdeki dalış yöntemlerine göre çok daha riskli ve yorucu dalış yöntemleri kullandığını göstermektedir. Bu yöntemler hem dalışın tehlike ve zorluğunu artırmış hem de binbir zorlukla elde edilen inci ve süngerlere bir başka değer ve anlam katmıştır.

Dalgıçlık tehlikeli, maceralarla dolu, korkuları yenmeyi gerektiren bir meslektir; denizin değerli kaynaklarına ulaşmak için, ölüm tehlikesini göze almayı gerektirir. Denizdeki dev yırtıcılar, azgın dalgalar, sonu bilinmeyen derin meralar; vurgun ve sığ su bayılması gibi kazalar, dalgıçların, deyim yerindeyse, “kelle koltukta” yaşayan insanlar olarak algılanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla bu meslek; aşk yolunda tehlikeleri göğüslemek, korkusuz olmak ve canını hiçe saymakla övünen şairlerin de dikkatini çekmiş, onlara ilham kaynağı olmuştur.

2. Klasik Türk şiirinde dalgıç ve dalgıçlığın işlenişi

2.1. Şairlerin dalgıç konumunda olduğu beyitler

2.1.1 Dalgıçın cesareti

Şairler; kendilerini bir dalgıç olarak tanıttıklarında aşk, mana ve şiiri de daldıkları birer deniz olarak tasavvur ederler. Şairlere göre, âşık, aşk denizine korkusuzca dalmalıdır. Aşk

denizine dalan ve bu denizin zorluklarını gören dalgıç, okyanuslardan bile çekinmez. Engeller, timsah gibi ürkütücü olsa da eşsiz incilere ulaşmak isteyen bir âşığı yolundan alıkoymamalıdır.

Ey Raḥîkî çünki olduñ âşnâ-yı baḥr-i ‘ışk
 Kaṭreden yaşınma hergiz lücce-i ‘ummâna baş (Raḥîkî, s. 186, G. 7/7)

[= Ey Rahîkî! Mademki aşk denizinin dalgıcı oldun, damladan asla çekinme, engin denize dal.]

Ḥayâlî ‘umḳına ğavş eyle bul şol dürr-i yektâyı
 Ḥazer édüp nehenginden deme deryâdan el çekdüm (Ḥayâlî, s. 287, G. 35/5)

[= Ey Hayâlî! (Denizin) derinliklerine dal da şu eşsiz inciyi bul. Timsahından çekinip “Denizden elimi çektim.” deme.]

2.1.2 Dalgıcın bir rehber ihtiyacı

Âşık, korkusuz olsa da aşk denizine yalnız değil, bir rehber eşliğinde dalmalıdır; bu rehber, aşk denizinin veya hidayet denizinin dalgıcı olabilir. Bu dalgıçlar, âşığa yol gösterir ve âşığın, saadet veya kavuşma incilerine ulaşmasını sağlar.

Sa‘ âdet dürrine Nazmî bulurdı dest-res ânî
 Hidâyet baḥri ğavvâşıyla varsa âşnâ olsa (Nazmî, s. 3456, G. 5443/5)

[= Nazmî, gidip doğruluk dalgıcıyla dalsa/tanıssa mutluluk incisine aniden ulaşırdı.]

Ërerdî dürr-i vaşla Nazmî maḳşûda olup vâşıl
 Eger ğavvâş-ı baḥr-i ‘ışk ile bir âşnâ olsa (Nazmî, s. 3457, G. 5444/5)

[= Nazmî, aşk denizinin dalgıcıyla bir dalsa/tanıssa, istediğine ulaşip kavuşma incisine erişirdi.]

Ërem dër iseñ eger dürr-i vuşlata Nazmî
 Bir âşnâyıla ol baḥr-i ‘ışka var ğavvâş (Nazmî, s. 1977, G. 3006/5)

[= A Nazmî! Eğer “Kavuşma incisine erişeyim.” dersen git bir bilenle/dalgıçla, o aşk denizine dal.]

2.1.3. Dalgıcın tecrübesinin artması

Aşk denizinin dalgıcından, dalgıçlığın inceliklerini öğrenen âşık, bir süre sonra aşk dalgıcı olur ve aradığı incinin peşinden gitmeyi sürdürür; ama bu kez de ucu bucağı olmayan, sonu görünmeyen bir arzunun peşine düştüğünü düşünmeye başlar.

Ey dür-i pākîze ‘ışkuñ baḥrinüñ ğavvâşıyam
 Şöyle bil kim tâ ezelden âşinâñam ben senüñ (Nazmî, s. 2387, G. 3676/3)

[= Ey temiz inci! Aşkının denizinin dalgıcıyım; şöyle bil ki ben seni ta ezelden beri tanıyorum.]

Ben ol ğavvâs-ı baḥr-i ‘ışkam ey Nazmî bugün k’anda
 Bulınmaz hiç ka‘r aşlâ görünmez daḥı tül ü ‘arz (Nazmî, s. 1982, G. 3013/5)

[= Ey Nazmî! Ben o aşk denizinin dalgıcıyım; bugün onun dibi hiç bulunmaz, boyu ve eni de görünmez.]

2.1.4. Dalgıcın amaca ulaşamaması

Âşığın aşk denizindeki tecrübe ve çabaları, sevgili tarafından takdir edilmez. Sevgili ellere iltifat eder, âşığın “aşinalardan” saymaz. Deniz de âşığa artık ters davranmaktadır. Sevgilisiz, denize giren âşığa deniz bile tepki gösterir; âşığın burnuna tuzlu sular doldurarak onu cezalandırır. Âşık, artık bela denizine düşmüş; kedere dalanlarla, dalış arkadaşı olmaya başlamıştır.

Bunca yıldur âşinâyın ‘ışkuñuñ deryāsına
Yadlar yād oldılar yanuñda ben yād olmadum (Zātî, s. 475, G. 971/3)

[= Bunca yıldır senin aşk denizine aşınayım/dalgıcım; eller, yanında hatırlandılar da ben hatırlanmadım!]

Sen dür-i yek-dānesüz vardum şinā kılmag için
Burnuma tuzlu şular koydı bugün deryā benüm (Zātî, s. 386, G. 882/2)

[= Bugün sen eşsiz inci (yanımda) yokken yüzmeye/dalmaya gittim; deniz benim burnuma tuzlu sular koydu.]

Benem Nazmî bugün şol dürr-i maqşūda èrem dèyü
Belā baħrinde ğam ğavvāşı birle āşnā olmış (Nazmî, s. 1840, G. 2786/5)

[= Ey Nazmî! Şu maksat incisine ereyim, diyerek bugün bela denizinde, keder dalgıcıyla dalan/dost olan benim.]

2.1.5. Dalgıcın hüsran ve zarara uğraması

Âşık, aşk denizine korkmadan dalmıştır; aşk denizinin dalgıcından yardım da almıştır. Âşığın amacı; sevgilinin aşk denizinden, bir inci tanesi çıkarmaktır. Bu inci tanesi, sevgiliden başkası değildir. Âşığın can damarı; o eşsiz incinin, yani sevgilinin ipliği olmak ister. Âşık, nice yıllar bunun için mücadele eder; ama bu çabanın semeresi inci değil, inci gibi gözyaşlarıdır. Bazen de gözyaşları artar ve denize döner; aşk dalgıcı, artık aşk denizinden gözyaşı denizine geçmiştir.

Olmışam ğavvāş Nazmî baħr-i ‘ışkıñda anuñ
Var ümîdüm kim bulam bir gün ben ol dür-dāneyi (Nazmî, s. 4084, G. 6445/5)

[= Ey Nazmî! Onun aşk denizinde dalgıç olmuşum; ben bir gün o inci tanesini bulacağımı ümit ederim.]

‘Işk deryāsında yıllardur ki ğavvāş olmışam
Èrmedi cān riştesi ol gevher-i yek-dāneye (Sevdāyî, MN, s. 2281)

[= Aşk denizinde yıllardır dalgıç olmuşum (ama) can ipliği/can damarı, o eşsiz inciye erişemedi.]

Hâşılum yok gevher-i eşkümdür ancak hâşılum

Nêçe yıllar baħr-i ‘ ışk içinde kim oldum ğavvâş (Muħibbî, s. 194, G. 191/2)

[= Nice yıllar, aşk denizinde dalgıç oldum; semerem yok, semerem ancak gözyaşlarımın incisidir.]

Vaşluñı n’edem dedüm kim gevheri gire ele

Dedi var ğavvâş olup gözlerüñ baħrinde yüz (Aħmedî, s. 394, G. 277/4)

[= “(Sevgiliye), sana kavuşma incisinin ele geçmesi için ne yapayım?” dedim. “Git, dalgıç olup gözlerinin denizinde yüz!” dedi.]

Ağlamağla dürr-i vaşla t̄alib oldum tañ degül

Eylese ğavvâş olanlar baħr-i ‘ ummāndan ümîd (‘ Avnî, s. 139, G. 9/2)

[= Dalgıç olanlar, okyanuslardan ümit beklese şaşılmazmış; ben de (okyanuslar kadar) ağlayarak kavuşma incisine talip oldum.]

Âşık sadece, aşk denizindeki dalışlarından gözyaşı incisiyle dönerek hüsrana uğramamıştır; daha da kötüsü vardır: Âşığın gözyaşı incileri arttıkça bir deniz olur, âşığı da boğar. Ne var ki âşık, bu yola girerken gözyaşı denizinde boğulmayı göze aldığından buna pek şaşırılmaz.

‘ Aceb mi yār içün olsam bu baħr-i eşke ğarîk

Ki t̄alib-i dūr olan lâ-cerem olur ğavvâş (Kāmî, MN, s. 1217-1218)

[= Sevgili için, bu gözyaşı denizine batsam şaşılır mı? Çünkü inciye talip olan şüphesiz dalgıç olur.]

Aşk denizi, cazip olduğu kadar tehlikelidir de. Gözyaşı denizinde boğulmaktan daha kötüsü; aşk denizinde, sevgilinin timsah gibi kıvrılan saçının hayaline dalmak, böylece suda timsahla karşılaşip can veren bir dalgıca dönmektir.

Hayâl-i zülfi helāk etti ‘ ışk içinde beni

Nehenge uğrasa deryāda cān vērür ğavvâş (‘ Atā, s. 242, G. 63/4)

[= Dalgıç, timsahla denizde karşılaşsa can verirmiş ya; beni de onun saçının hayali, aşk (denizi) içinde mahvetti!]

2.1.6. Dalgıcın amaca ulaşması

Âşık bazen zorlu bir mücadelenin ardından istediğine kavuşur; daldığı denizde, aradığını elde eder. Aşk denizinde yıllar süren mücadele, âşığa asıl değerli olanın “dünya incisi” değil; inciye, mücevhere değer vermemek olduğunu öğretir. Bunu idrak eden; gerçek inciye

bulmuş, hedefine ulaşmış demektir. Dünyanın inci ve mücevherini bırakan, aşk denizindeki manevi incilerin peşine düşen dalgıç; uzun zaman sonra da olsa bu dalışlarından sonuç almıştır. “Küntü kenz” hazinedarı; âşığa, sonunda bu hazineden bir inci tanesi verir. Yani âşık, “Küntü kenzen mahfiyyen (Ben bilinmeyen bir hazine idim).” diye başlayan hadîs-i kudsînin² sırrına vâkıf olur.

‘ Âlemün dürr ile la‘ lin gözlerümden şalmışam

Tâ ki ‘ işkuñ bahrine ğavvâş oluban talmışam (‘ Adnî, s. 39, G. 7/1)

[= Aşkın denizine dalgıç olup daldığımdan beri, bu âlemin inci ve lal taşını da gözden uzaklaştırmışım.]

‘ Işğ bahrinde zamānlardur ki ğavvâş olmuşam

Şimdi vèrdi *küntü kenzün* hâzini dūr-dāneyi (‘ Aţâyî, s. 159, G. 92/2)

[= Çok zamandır aşk denizinde dalgıç olmuştum (ama) “küntü kenz”in hazinedarı inci tanesini şimdi verdi.]

2.1.7. Dalgıcın söz ve şiir incileri bulması

Şair, bazen de nazım denizinde dalgıç olur. Bu dalgıcın aradığı inci, sevgilinin inci dişleridir. Şairin, nazım denizinde bulduğu şiir istiridyесinden, sevgilinin inci dişlerinin vasfı dökülür. Aruzun “remel bahri” de sevgilinin inci dişleri ve mercan dudaklarını şiire aktarmak için uygun bir “bahir/deniz”dir. Şair; sevgili gibi eşsiz bir inciyi övmeden duramaz, sevgili övgüsünün denizine dalar. Nazım denizine daldıkça ortaya inci gibi şiirler saçar.

Dür dişün vaşfi bulunur şadef-i şi‘ rinde

Nazım deryāsına Emrî olalıdan ğavvâş (Emrî, s. 148, G. 244/5)

[= Emrî, nazım denizinde dalgıç olduğundan beri onun şiirinin sedefinde senin inci dişinin vasfı bulunur.]

Dür dişünle leblerün mercânını nazım étmege

Nûhî-i ğavvâşuña deryâ yèter baħr-i remel (Nûhî, MN, s. 1535)

[= İnci dişin ile dudaklarının mercanını şiirleştirmek için, dalgıç Nûhî’ne “remel bahri” deniz olarak yeter.]

Midħatün bahrine cānā nece ğavvâş olmayam

Bir şadefdür bu cihān sen bir dūr-i yek-dāneveş (Zātî, s. 110, G. 606/4)

[= Ey can! Senin övgü denizine nasıl dalgıç olmayayım? Bu dünya bir istiridyedir, sen (ondaki) eşsiz bir inci gibisin.]

² Türk edebiyatında, “Ben bilinmeyen bir hazine idim, bilinmeyi diledim; birtakım kimseleri yarattım, onlara kendimi bildirdim ve onlar da beni bildiler.” mealindeki hadîs-i kudsî, “kenz-i mahfi, küntü kenzen” gibi ifadelerle telmih ve iktibas edilir. Tasavvuf, bu hadîs-i kudsîye dayandırılır (Yılmaz, 1992: 91-92).

Olmuşam ğavvāş-ı baħr-i naẓm çünkim Nazmiyā

Nazm ile oldur benüm her dem dūr-efşān olduğum (Nazmī, s. 2778, G. 4327/5)

[= Ey Nazmī! Şiir denizinin dalgıçı olmuşum; benim şiirle her an inci saçtığım ondandır.]

Orijinal mazmunlar aramak da mana denizinden has inciler çıkarmaya benzer. Şair, mana denizine daldığında her inciye bakmaz; has manalar arar. Düşünce denizi, mana incileri konusunda şaire bazen cömert davranmasa da yetenekli bir dalgıç, oradan inciler çıkarmayı başarır. Böyle mana incileriyle örülü bir kaside, aslında kaside değil bir dizi parlak incidir.

Ey Muħibbī ʔal maʿ ānī baħrine ğavvāşvār

Olur olmaz gevhere baķma gerekdür ola ħāş (Muħibbī, s. 194, G. 190/5)

[= Ey Muħibbī, mana denizine dalgıç gibi dal! Olur olmaz inciye bakma, (incinin) has olması gerekir.]

Benem ol nādire ğavvāş ki olsa ne ķadar

Baħr-i endişe ʿ amīķ u dūr-i maʿ nā kem-yāb (Nefʿ ī, s. 258, K. 31/62)

[= Her ne kadar düşünce denizi derin, mana incisi nadir olsa da benzeri az bulunan dalgıç benim!]

Yine geldi ħurūşa baħr-i gevher-pāş-ı endişem

Degüldür bu ķaşīde bir dizi lüʿlüʿ-i lālādūr (Nefʿ ī, s. 343, K. 47/61)

[= Düşüncemin inci saçan denizi yine coştı; bu kaside değil, bir dizi parlak incidir.]

Şair bazen düşünce denizine dalıp o mana incilerine ulaşır ama bu da yeterli olmaz. Âşığın zorlukla bulduğu, sultanlara layık mana incileri sevgilinin kulağına ulaşmaz.

Baħr-i fikretten çıkardum çok maʿ ānī dūrlerin

Ey Selīķī ğüş-ı şāha lāyīķ étse istimāʿ (Selīķī, s. 86, G. 30/5)

[= Ey Selīķī! Düşünce denizinden padişahın kulağına layık birçok mana incisi çıkardım, bir işitse...]

2.2. Şairlerin dalgıçlar ve dalgıçlık hakkında söyledikleri beyitler

2.2.1. Şairlerin dalgıçlardan üstün tutulması

Söz incileri öyle değerlidir ki bu incileri gören dalgıçlar, denizde inci aramaktan vazgeçerler. Söz denizinde dalgıç çok, has inci bulan dalgıç ise azdır. Şairlik iddiasında bulunup söz denizine dalan niceleri, has inciler bulamamıştır.

Süheylī dūr için étmezdi ser-fürū baħre

Leʿālī-i suħanum görse bir nefes ğavvāş (Süheylī, s. 306, G. 144/5)

[= Ey Süheylî! Dalgıç, sözümün incilerini bir nefes olsun görse inci için denize baş eğmezdi / minnet etmezdi.]

Görince şî' r-i mevzûnuñı Āşaf dürr-i yektâveş
Ferâgat eyledi deryâya ıtalmağdan yine ğavvâş (Āşaf, s. 591, G. 445/5)

[= Ey Āşaf! Dalgıç; senin düzgün şiiirlerinin, eşsiz inci gibi olduğunu görünce denize dalmaktan yine vazgeçti.]

Has manalar, öyle eşsiz incilerdir ki nice dalgıç mana denizine dalıp onları çıkarmaktan âciz kalır. Arif olmanın ve iri inciye benzer sözler bulmanın yolu, marifet denizine dalmaktır.

Görmedi lü' lü'-i şehvâremi çeşm-i ğavvâş
Şadef-i baħre olur nazm-ı selîs ma' den-i ħâş (Hâtif, s. 280, G. 180/1)

[= Bu akıcı şiiirler, denizdeki istiridyeye has bir madendir; dalgıçların gözü, bu iri incilerim (gibisini daha) görmedi.]

Çok oldu gerçi söz baħrine ğavvâş
Kanı ğavvâş ki bula gevher-i ħâş (Laṭîfi, LT, s. 579)

[= Gerçi söz denizine dalan çok oldu (ama) has inci bulan dalgıç hani?]

Me' ânî baħrine gerçi nêçe ğavvâşlar ıtaldı
'Ubeydî gibi kılmadı birisi bir güher peydâ ('Ubeydî, s. 277, G. 5/5)

[= Gerçi manalar denizine nice dalgıçlar daldı ama hiçbirisi Ubeydî'ninki gibi bir inci elde edemedi.]

Kadrini kim bilsün ey Neylî dür-i eş' ârumuñ
Āşinâ-yı lücce-i deryâ-yı fikret kalmamış (Nazmî, s. 130, G. 98/5)

[= Ey Neylî! Şiiirlerimin incisinin değerini kim bilsin? Düşünce okyanusuna aşına olan/dalan kalmamış!]

Olmayan ğavvâş-ı baħr-i ma' rifet ' ârif degül
Kim şadef terkîb-i tendür lü' lü'-i şehvâr söz (Fuzûlî, s. 243, G. CXIX/6)

[= Marifet denizinde dalgıç olmayan arif değildir; çünkü beden bileşimi sedef, onun iri incisi de sözdür.]

Âşığın gözü istiridyeye, göz kapakları istiridyeye kabukları, gözyaşları da inci taneleri gibidir. Âşığın gözü, istiridyede bulunan incilerden daha fazla inci barındırır. Dalgıçlar; âşığın göz istiridyesi gibi, inci saçan bir istiridyeye olmadığını kabul etmeleridir.

Baħre ey ğavvâşlar girdükde iħsân eyleñüz
Dîde-i ' âşığ gibi sende şadef yokdur deñüz ('Ubeydî, s. 557, M. 21)

[= Ey dalgıçlar! Denize girince bir iyilik yapınız da “Sende âşığın gözü gibi sedef yoktur.” diyiniz.]

Âşığın gözyaşları bir deniz, hatta okyanustur. Âşık, sevgiliye kavuşma incisini burada arar. Dalgıçlar böyle bir okyanus anıldığında ürperirler, böyle bir okyanusa dalmaktan çekinirler.

Vîşâlûñ dürrine oldı çü ğavvâş Aḥmedî tâlib

‘ Aceb mi yaşdan eğerse gözini ol müteyyem yem (Aḥmedî, s. 466, G. 423/10)

[= Ahmedî, sana kavuşma incisine dalgıç gibi talip oldu; o kul, gözünü gözyaşıyla denize döndürse şaşılır mı?]

Âşinâlar gözlerüm yaşın görüben ḥavf eğer

Bî-muḥâbâ sâlik olmak ḳulzüm ü ‘ummâna güç (‘Avnî, s. 121, G. 6/2)

[= Dostlar/dalgıçlar gözlerimin yaşını görünce korkar; (böylesi) deniz ve okyanuslarda çekinmeden yol almak güçtür.]

2.2.2. Şairlerin “dalgıçlar ve aşk” hakkındaki değerlendirmeleri

Sevgiliye kavuşmak, çok değerli bir inciye benzer. Bu inciye ulaşmak için, aşk denizine dalmak gerekir. Ayrıca aşk denizinin dalgıcıyla tanışmak, onunla dalmak da bu inciye ulaşmak için şarttır. Bu inci, bazen gam denizine de dalmayı gerektirebilir; ama âşığın yanında, aşk denizinin dalgıcı gibi bir rehber olduğu sürece, bu denizden de korkmasına gerek yoktur. Zaten aşk denizine dalanın gözüne denizler, damla kadar görünmez. Yine de aşk denizinin dalgıcına ayak uydurmak kolay değildir; bu dalgıçla dalanın başı döner.

Vaşlını bulmak dilerseñ ‘ışka ğavvâş ol yürü

Âşinâ ol baḥr ile ey dürr-i şehvâr isteyen (Aḥmed Paşa, s. 268, G. 226/6)

[= Ey iri inci isteyen! Ona kavuşmak istersen yürü, aşka dal, denizle tanış!]

Her kim ki dürr-i vaşla eğerem dèye Nazmîyâ

Ġavvâş-ı baḥr-i ‘ışk ile ol âşnâ olur (Nazmî, s. 1606, G. 2374/5)

[= Ey Nazmî! “Kavuşma incisine erişeyim.” diyen, aşk denizinin dalgıcıyla dalar/dost olur.]

Deryâ-yı ğamda vâşıl olur dürr-i vuşlata

Ġavvâş-ı ‘ışk birle o kim âşnâ olur (Nazmî, s. 1606, G. 2376/2)

[= Aşk dalgıcıyla kim dalarsa/tanırsa keder denizinde, (sevgiliye) kavuşma incisine ulaşır.]

Emvâc-ı pür-ḥaṭardan eğer eylemez ḥazer

Ġavvâş-ı baḥr-i ‘ışk ile olanlar âşnâ (Nazmî, s. 546, G. 532/4)

[= Aşk denizinin dalgıcıyla dalanlar/tanışanlar, tehlike dolu dalgalardan ebediyen çekinmezler.]

Ey Raḥîmî âşnâ-yı baḥr-i ʿışk-ı yâr olan

ʿAynına bir kaçre gelmez girse deryâ koynına (Raḥîmî, s. 314, G. 288/7)

[= Ey Raḥîmî! Sevgilinin aşk denizine dalgıç/aşına olan, denizin koynuna girse (denizler), gözüne bir damla görünmez.]

Olmayan devr içre ser-geşte mişâl-i âsyâ

Olamaz ğavvâş-ı baḥr-i ʿışk birle âşnâ (Nazmî, s. 346, G. 216/1)

[= Bu dünyada başı, su değirmeni gibi dönmeyen; aşk denizinin dalgıcıyla dalmaz/tanışamaz.]

Aşk denizine dalmak, aslında bela denizine dalmaktır. Kavuşma incisi, âşığı keder ve bela denizlerine sürükler. Âşık; keder ve bela denizlerinde aşkın özelliklerini iyice kavrar.

Olup baḥr-i belâya ğarķ olur yad âşinâlardan

Şular kim Zâtîyâ deryâ-yı ʿışkuñ âşnâsıdır (Zâtî, s. 256, G. 256/5)

[= Ey Zâtî! Aşk denizine dalgıç/aşına olanlar, bela denizine batıp dostlara yabancılaşır.]

Dürr-i vaşl için olanlar ʿışk birle âşinâ

Baḥr-i endüh u belâda her biri ğavvâş imiş (Nazmî, s. 1897, G. 2879/3)

[= Kavuşma incisi için aşka aşına olanların her biri, bela ve keder denizinde bir dalgıçmış.]

2.2.3. Şairlerin dalgıçlardan haber beklemleri

Âşık, aradığı inciden haber getirecek tanıdıkların/dalgıçların yolunu gözler. Âşığın gözyaşları denize döner ama yaban ellerde o inciden haber getiren bir aşına bulunmaz.

Gözümüñ yaşı deryâlar olupdur yad illerde

O gevherden ḥaber vërür baña bir âşinâ gelmez (Zâtî, s. 18, G. 514/3)

[= Gözümün yaşı, yad ellerde denizlere dönmüştür; bana o inciden haber veren bir tanıdık/dalgıç gelmez.]

Sirişki baḥrine müstağrak olup yad illerde

O gevherden ḥaber şormağa Zâtî âşinâ gözler (Zâtî, s. 308, G. 308/5)

[= Zâtî, yad ellerde kendi gözyaşı denizine batmıştır; o inciden haber soracağı bir tanıdık/dalgıç gözler.]

2.2.4. Şairlerin inci bulmaya çalışan dalgıçlar hakkındaki değerlendirmeleri

Sevgilinin yan bakışı elmas gibi keskindir; öyle ki onun bakışları denize düşse inciye, mercanı deler geçer. Dalgıç, bu hadiseden sonra denize dalarsa delinmiş inciler bulur.

Baḥre düşerse ʿaksi ger elmâs-ı ğamzeñüñ

Ġavvâş dürr ü gevheri bula delik delik (Mesîhî, s. 199, G. 133/2)

[= Eğer senin elmas bakışının yansıması denize düşerse dalgıç, incileri delik delik (bir hâlde) bulur.]

Aşk ve şevkin engin denizi coştığında, hakikat dalgıcı ondan inciler alabilir; ama sıradan kişiler, sefa denizine dalıp da istek incisine erişemezler. Âşık da bazen maksat incilerine ulaşanlara imrenir; inci peşindeyken hayret dalgaları arasında kaybolur, şaşkına döner.

Şol ki ğavvâş-ı hâkîkâtür alur dürler dilâ

‘İşk u şevkuñ bir ‘aceb mevc urdı ‘ummânı bugün (Hâkîkî, s. 278, G. 238/2)

[= Ey gönül! Bugün aşk ve şevk okyanusu bir garip dalgalandı; şu hakikat dalgıcı olan (kimse), ondan inciler alabilir.]

Ëremez yıllar-ıla gevher-i maşşûda eli

Olımaş degme kişi baħr-i şafâda ğavvâş (Şem‘î, s. 487, G. 85/4)

[= Her kişi sefa denizinde dalgıç olamaz; onun eli, istenen inciye yıllarca uzanamaz.]

‘Aceb mi Sükkerî mevc-âşinâ-yı hayret oldumsa

Ëdenler gevher-i maşşûdı hâşıl kanda ben kanda (Sükkerî, s. 229, G.122/5)

[= Ey Sükkerî! Hayret dalgalarına aşına oldumsa şaşılır mı? Maksat incisini elde edenler nerede, ben neredeyim!]

İnci sedefte, sedef de denizededir; öyleyse inci talibine, dalgıç olup onu aramak kalır. Yalnız; marifet, birlik ve tecrit denizlerine dalmak, bu denizlerden istediğini almak o kadar da kolay değildir. Dalgıç; beden ve benlik elbisesini çıkarıp soyunmadıkça tevhit ve marifet incilerine ulaşamaz. Ayrıca bu alçak dünya ve felek, marifetli insanların kanına susamıştır; onların isteklerine ulaşmasına izin vermez.

Dür şadefde bulunur çünkü şadef deryâda

Sa‘y ü cid baħrine ğavvâş olup ara şadef (Ş. Yahyâ, s. 195, G. 171/4)

[= Mademki inci sedefte, sedef de denizde bulunur, çalışıp çabalama denizinde dalgıç olup sedef ara!]

Gevher-i tevhit ele girsün deseñ ğavvâşvâr

Nefs tonın çıkarup tecrid deryâsında yüz (Ahmedî, s. 394, G. 278/5)

[= Tévhit incisi elime geçsin dersen, benlik elbisesini çıkarıp tecrit denizinde dalgıç gibi yüz.]

Muħit-i ‘ışka talup dürr-i ma‘rifet mi bulur

Çıkarımayınca vücudı libâsını ğavvâş (Hamdî, s. 167, G. LXXXVII/4)

[= Dalgıç, beden denen giysiyi çıkarmadıkça aşk okyanusuna dalıp da marifet incisi bulabilir mi?]

Ma' rifet deryāsına ğavvāş olanuñ kanına
Ey Behiştî teşnedür bu dehr-i dün u rüzgār (Behiştî, MN, s. 584)

[= Ey Behiştî! Bu alçak dünya ve felek, hüner denizine dalgıç olanın kanına susamıştır.]

Birlik denizine dalmayı başaranlar nefsin boyunduruğundan kurtulurlar; “mâsivâ”yı gönülden silip atarak birlik denizine karışırlar.

Mâsivâ renginden ašlâ kıomamış nām u nişān
Vaħdetin deryāsına ğavvāş olan şāhāneler (Ümmī Sinān, s. 97, G.34/2)

[= Birlik denizine dalgıç olan şahaneler; (gönüllerinde), Allah'tan başka varlıkların suretine dair asla bir iz bırakmamışlar.]

2.3. Dalgıçla ilgili benzetme ve özellikler

Şair veya âşıkların dalgıca benzetildiği beyitler bir hayli fazla olduğundan bu benzetmeler hakkındaki beyitleri, yukarıda ayrı bir başlık altında inceledik. Bununla birlikte, klasik Türk şiirinde, soyut ve somut daha birçok unsur dalgıca benzetilmiştir. Bazı büyük zatların da dalgıca benzetildiği görülmektedir.

Bu bölümde, dalgıçla ilgili benzetme ve özelliklerin tamamını ortaya koyduğumuzu iddia etmiyoruz. Aşağıdaki incelemede, klasik Türk şiiri bağlamında dalgıca dair bazı dikkatlere yer verdik.

2.3.1. Akıl (‘Akl)

Gönül bir denizdir; sevgilinin dişlerini öven şiir incilerini barındırır. Akıl bir dalgıç olur; şiir incisini, gönül denizinden alıp söz sahiline çıkarmaya çalışır. Ayrıca akıl dalgıcı, sevgilinin kaşlarını cilveli ve oynak iki balığa benzetir.

Vaşf-ı dendānuñla dürr-i nazma deryādur göñül
Nuṭṭ sâhil ‘aql ğavvāş u dür-i şehvār şî‘r (‘Aşkî, s. 212, G. 122/2)

[= Senin dişinin övgüsü sayesinde gönül, şiir incileri için bir denizdir; söz sahil, akıl dalgıç, şiir de iri incidir.]

O mäh ebrūların oynatdı gördi ‘aql ğavvāş
Dèdi kim şîve deryāsında oynar iki mähîdür (Zātî, s. 348, G. 348/6)

[= Akıl dalgıcı; o ay gibi güzelin, kaşlarını oynattığını gördü. “Bunlar cilve denizinde oynayan iki balıktır.” dedi.]

2.3.2. Baş eğme, Baş aşağı (Ser-fürü, Ser-nigün)

Dalgıçların dalarlarken baş aşağı olmaları şairlerde çeşitli hayaller uyandırmıştır. Şairlerde, “ğavvâş” ve “ser-fürü” kelimeleri sık sık bir arada görülür. “Baş aşağı olmak” deyimini

beddua olarak kullanıldığı gibi, “boyun eğmek, üstünlüğünü kabul etmek” anlamlarına gelecek şekilde de kullanılır ve okuyucunun zihninde birden fazla çağrışım uyandırır (Zülfe, 2011: 106).

Şairlerin inci gibi şiirleri veya sevgilinin inci dişleri varken dalgıçların başka inciler peşinde koşmaları anlamsızdır. Böyle dalgıçlar baş aşağı/tepetaklak olsa yeridir.

Ser-nigün olsun Hayâlî göreyin ğavvâşvâr

Gevher-i nazmum dururken dürr-i şehvâr isteyen (Hayâlî, s. 308, G. 21/5)

[= Ey Hayâlî! Şiirimin incisi dururken iri inci isteyen, dalgıç gibi baş aşağı/tepetaklak olsun da göreyim!]

Zâtîyâ ğavvâş gibi başı olsun aşğa

Kim ki nazmuñ var iken bahre talup ararsa dür (Zâtî, s. 287, G. 287/7)

[= Ey Zâtî! Kim senin şiirin varken denize dalıp inci ararsa dalgıç gibi tepetaklak olsun!]

Koyuban dişlerüñi meyl-i le ’ālî edenüñ

Göreyin başı aşğa ola hem-çün ğavvâş (Zâtî, s. 118, G. 614/4)

[= Senin dişlerini bırakıp incilere meyleden, dalgıç gibi tepetaklak olsun da göreyim!]

Dalgıçlar, değerli incilere ulaşmaya çalışırken uzun süre, baş aşağı bir hâlde kalırlar. Şiirdeki mana incilerine ulaşmak isteyenler de bunun zorluğu karşısında başını bir dalgıç gibi eğer, şairlerin üstünlüğünü kabul ederler.

O dürri vaşf ederin qarşu baħr-i nazmumda

Sözüm güherlerine ser-fürü eder ğavvâş (Bâķî, s. 235, G. 220/4)

[= Ben, o inciye vafederim; buna karşılık dalgıç da şiirimin denizindeki söz incilerine baş eğer.]

Dürr-i nazmuñ Bâķiyâ baş egdürür taliblere

Kim zarürî êtdürür ğavvâşa lü ’lü ’ ser-fürü (Bâķî, s. 346, G. 399/5)

[= Ey Bâķî! İnci, dalgıçları baş aşağı kalmaya zorlar; senin (inci gibi) şiirin de ona talip olanlara baş eğdirir.]

2.3.3. Beden (Ten, Vücüd)

Âşığın bedeni bazen keder denizine bazen de sevgilinin keder veren hayallerine dalar. Aşktan boynunu eğmiş, beli bükülmüş âşığın vücudu, dâl harfî gibi görünür; âşık bu hâlde iken vücudu eğilmiş ve kıvrılmış bir dalgıç andırır.

Yine ğavvâş oluban taldı tenüm baħr-i ğama

Yandı pervâne-şifât cān daħı nār-ı eleme (‘ Adlî, MN, s. 2346)

[= Bedenim yine dalgıç olup keder denizine daldı; can da elem ateşinde pervane gibi yandı.]

Egilüp dāl-i vücūdum yine ğavvāş gibi

Ṭaldı deryā-yı ḥayālāt-ı ğam-ı dil-dāra (Yaḥyā Bey, s. 512, G. 374/2)

[= Vücudumun “dāl”ı yine dalgıç gibi eğilip sevgilinin keder veren hayallerinin denizine daldı.]

2.3.4. Can (Cān)

“Can” kelimesi, “gönül” anlamına da gelir; bu bakımdan can dalgıcı, gönül dalgıcı olarak da değerlendirilebilir. Âşık gözyaşı dökerek gözlerini denize döndürür. Sevgilinin hayali bir inci olduğunda can dalgıcı, bu inciyi aramak için göz denizine dalar; çünkü hayallere d alınacak en uygun deniz, yaşla dolu bir gözdür.

Cānum ḥayālūñi gözüm içre eder taleb

Ġavvāş baḥre düşmese girmez ele güher (Aḥmedî, s. 349, G. 207/7)

[= Canım senin hayalini, (denize dönen) gözümde arar; çünkü dalgıç, denize düşmese eline inci geçmezmiş.]

2.3.5. Çabuk (Çābük)

Dalgıcın su altında geçireceği zaman sınırlıdır; dalgıç, nefesi bitmeden su altındaki işlerini süratle bitirip yüzeye çıkmak zorundadır. Dalgıcın çabukluğu, âşığa da örnek olur. Âşığa göre, sevgiliye kavuşmak bir inciye benzer. Kavuşma incisini isteyen dalgıç; elini çabuk tutmalı, onu kimseye kaptırmadan bir an önce ele geçirmelidir.

Vişālūñ cevherin nā-geh ola bir gün bulam dēyü

Benem ğavvāş-ı çābük kim gözümün yaşı deryādur (Sinān, MtN, s. 72)

[= Sana kavuşma incisini bir gün, ansızın bulayım diye çabuk bir dalgıca dönen benim; gözümün yaşı da denizdir.]

2.3.6. Çıpa (Lenger)

Altı ayaklı çıpa, denizin derinliklerine inen bir dalgıca benzer. Âşık, çıpa gibi dalıp gönül gemisini dizginlemelidir. Yoksa gönül gemisi, aşk okyanusunda hızını alamaz; olur olmaz yerlere savrulur.

Ṭālibā ğavvāş-ı baḥr ol lenger-i şeş-pā gibi

Ëtmesün bu fülk-i dil ‘ummān-ı ‘ışk içre şitāb (Ṭālib, s. 69, G. 5/5)

[= Ey Tâlib! Altı ayaklı bir çıpa gibi denize dal; gönül gemisi aşk okyanusunda hızlı gitmesin.]

2.3.7. Düşünce (Endişe, Fıkr, Taşavvur)

“Derin düşüncelere dalmak, gözü dalmak” gibi ifadeler; dalgıç, düşünce ve göz arasında ilgi kurulmasını sağlar. Düşünce bir dalgıç olduğunda göz de onun denizidir. Göz denizine

dalan düşünce dalgıcı, sevgilinin inci dişine benzer bir inci arar ama bulamaz. Bazen de şairin yıllarca sır gibi gizlediği incilerini bulup ortaya döker.

Ġavvāş-ı fikri gör gözümüñ baħrine ıalup

Çoğ isdedi dişüñ bigi dür-dāne bulmadı (Aħmedī, s. 598, G. 689/7)

[= Düşünce denen dalgıcı gör! Gözümün denizine daldı, dişin gibi bir inci tanesi (bulmayı) çok istedi de bulamadı.]

Çıkarđı gevhher-i yek-dānemi ğavvāş-ı endişem

Hemān künc-i şadefde bunca pinhān olduğum ğaldı (Şeyh Ġālib, s. 881, G. 356/8)

[= Düşüncemin dalgıcı, (sakladığım) eşsiz incimi çıkardı; şimdi sedef köşesinde bunca gizlendiğimle kaldım.]

Ķa‘rumuz ğavvāş-ı efkār u taşavvur bulımaz

Ħağ bilür biz baħr-i nażmuñ lü‘lü‘-i lālāsıyuz (Zātī, s. 32, G. 528/3)

[= Allah bilir ki biz şiir denizinin parlak incisiyiz; bulunduğumuz derinliği, düşünce ve tasavvur dalgıcı bile bulamaz.]

2.3.8. El

“İki eli kanda olmak” deyiminin gerçek anlamı çağrıştırıldığında, kanlar içine batan el de bir dalgıca benzetilebilir. Sevgiliye kavuşmak bir inci, bu incinin aranacağı deniz de kan denizidir.

Vaşluñuñ gevhherini isdeyü ğavvāş-mişāl

ıaldı ğan baħrine vü bulmadı dür-dāne elüm (Aħmedī, s. 472, G. 435/3)

[= Elim sana kavuşma incisini isteyerek dalgıç gibi kan denizine daldı ama o inci tanesini bulamadı.]

2.3.9. Filbahri (Fil-i Baħrī)

Filbahri; inciye benzeyen, küçük, beyaz çiçeklerle dolu bir süs ağacıdır. Bu hâliyle inciye doymuş bir dalgıca benzer. Ayrıca üzerine, inci tanelerini andıran çiy taneleri de düşer. Buna rağmen şairin düşünce incilerine imrenir ve hasretle dalar.

Fil-i baħrī eger ğavvāş-ı ğasret olsa da şāyān

Ħacāletde ğodu lü‘lü‘-i fikrim ebr-i nīsānı (Hātif, s. 74, K. 7/11)

[= Filbahri (ağacı), hasret dalgıcı olsa da yaraşır; çünkü düşüncemin incisi, (inci dökten) nisan bulutunu bile utandırdı.]

2.3.10. Gönül (Dil, Göñül)

Gönül, güzellerin üstüne, okyanus bulmuş dalgıç gibi hemen atılır. Kavuşma incisine talip olduktan ve aşk denizine daldıktan sonra gönlün başı bir türlü beladan kurtulmamıştır.

Ƙanda bir ğarra güzel görse düşer dil üstüne
Lücce-i ‘ummāna gūyā kendüyi ğavvāş atar (Zātī, s. 377, G. 377/5)

[= Gönül, nerede parlak bir güzel görse onun üstüne düşer; sanki bir dalgıç kendini okyanusa atar.]

Yem-i fūrkatde dil dürr-i vişāle t̄alib olmışdur
Ne kim oldıysa ol deryā-yı ‘ışka t̄alup olmışdur (Zātī, s. 479, G. 479/1)

[= Gönül, ayrılık denizindeyken kavuşma incisine talip olmuştur; ne olduysa o aşk denizine dalınca olmuştur!]

Gönül, bir ümitle denizde inci aramaya koyulur ama bir türlü ele geçiremez. Aşk denizi, sonunda hayret ve keder denizine dönebilir. İnci diyerek gam denizine dalmaktan sakınmalıdır.

Sendedür şol genc-i pinhān gezme her vīrāneyi
Deñize dal andan iste ey gönül dür-dāneyi (Nesīmī, s. 357, G. 452/1)

[= Ey gönül! Şu gizli hazine sendedir, her viraneyi gezme. Denize dal da inci tanesini ondan iste.]

Der-kenār eyler miyüz ol dürr-i pāki bilmezüz
‘ışk ile bir bī-kerān deryāya düşdi göñlümüz (Cevrī, s. 218, G. 98/3)

[= O temiz inciye kucaklayabilir miyiz, bilmeyiz; gönlümüz, aşkla uçsuz bucaksız bir denize düştü.]

T̄alup ğavvāş-ı dil Ƙaldı derūn-ı baħr-i ğayretde
Şanur arayı arayı bulam ol dürr-i yektāyı (Bāķī, s. 36, K. 15/8)

[= Gönül dalgıcı dalıp hayret denizinin içinde kaldı; o eşsiz inciye araya araya bulacağını sanır!]

Göñül ğavvāşı oldı baħr-i ‘ışka āşinā ammā
Getürmedi ele dürr-i şemīn-i vaşl-ı cānānı (Şun‘ī, MN, s. 2865)

[= Gönül dalgıcı, aşk denizini tanıdı ama sevgiliye kavuşmanın değerli incisini ele geçiremedi.]

Ey dil dür ü gevher diyü baħr-i ğama t̄alma
Dünyāyı bütün ger vèreler buçuğa alma (Mesīhī, s. 258, G. 228/1)

[= Ey gönül, “inci” diyerek keder denizine dalma! Eğer dünyayı bütünüyle verseler yarı (fiyatına) bile alma.]

2.3.10.1. Gönül dalgıcının hüsrana uğraması

Şairin aşk denizine düşen gönlü, bu denizde dert ve gam dalgıçlarıyla tanışır. Dertlerde yüzen, gamlara dalan gönül için, en uygun dalış arkadaşları bu durumdaki başka dalgıçlardır.

Düşdi çün dil baır-i ʿışka olırsardur anda ol

Derd ü gam gavvâşı birle âšnâ şimden-gerü (Nazmî, s. 3397, G. 5338/3)

[= Gönül mademki aşk denizine düştü, bundan sonra o, orada dert ve keder dalgıcı ile tanışacaktır/dalacaktır.]

Gönül dalgıcının aşk denizinde aradığı asıl inci, sevgiliye kavuşma incisidir; ama inci diye, gözünün istiridyесinden dökülen inci gibi gözyaşlarını bulur.

Ey h̄ʿace n’ola dürlер dökse şadef-i çeşmüm

Ġavvâş-ı dili ʿışkuñ deryâsına taldurdum (Zâtî, s. 483, G. 979/3)

[= Ey hoca! Gözümün istiridyesi, inciler dökse ne var! Gönül dalgıcını aşkın denizine daldırdım.]

Gönül, aşk denizinde aradığı inciye ulaşamadığıyla kalmaz; sonunda bu denize batıp kalır. Çırpınıp durur ama sahile dönmeyi başaramaz, burada kendini kaybeder.

Miyân-ı şevk deñizinde ğarqa vardı gönül

Müdâm gavş éde görüp kenâra erişmez (ʿ Aţâyî, s. 104, G. 34/4)

[= Gönül, şevk denizinin ortasında battı; devamlı dalıp duruyor da sahile erişemiyor.]

Aşk denizine dalan gönül dalgıcından ümidi kesmek gerekir; çünkü bu denize dalandan bir daha haber gelmez, artık onun izine rastlanmaz.

Çü düşdüñ kılzüm-i ʿışka gönül bigâne deprenme

Bu deryānuñ nişān vērmez kimesne āšnāsından (ʿ Aşķî, s. 335, G. 364/3)

[= A gönül, mademki aşk denizine düştün boşuna deprenme! Kimse bu denizin dalgıcından haber vermez.]

2.3.10.2. Gönül dalgıcının hayallerle avunması

Gönül dalgıcı, bazen inci uğruna canından olmaz; ama bu kez de ulaşamadığı incilerin hayaliyle yetinmeyi kabullenir. Artık bu incileri ancak hayallere dalarak bulmaktadır. Gönül dalgıcı, sevgiliye kavuşmayı anınca inci bulmuş gibi sevinir; bazen de inci değil, yüzük peşinde koşar. Gözyaşı denizinde hayallere dalarken sevgilinin lal taşı gibi kırmızı, mühürlü bir yüzüğe benzeyen dudaklarını bulur. Hayallerde de olsa bu değerli yüzüğü ele geçirmekten memnundur.

Güler dil ańsa ađlarken viřalũn

Sevinũr lâ-cerem dũr bulsa ğavvāř (Sehĩ, s. 243, G. 113/4)

[= Dalgıç ansızın inci bulsa sevinir ya, gönũl de ağlarken sana kavuşmayı ansa güler!]

Buldı ğõnlũm bađr-i eřkũmde ĥayāl-i la' lũni

Ĥoř müyesser oldu ol ğavvāřa bu engüřterĩn (Ağmed Paşa, s. 70, K. 24/15)

[= Gõnlũm, ğõzyařımın denizinde senin lal (dudağının) hayalini buldu; o dalgıca, bu (mühürlũ) yüzũk hoşça nasip oldu.]

2.3.10.3. Gõnũl dalgıcının şiir ve marifete yõnelmesi

Gõnũl dalgıcı, aşk denizden inci çıkarma konusunda pek başarılı değildir ve genellikle hũsrana uğrar; ama bu dalgıcın, irfan okyanusundan, mana ve fesahat denizinden inci çıkarmada başarılı olduğu sõylenebilir.

Gõrdi kim bađr-i feřāhatda yatur gevh̄er-i ĥāř

Nađd-i cān ile ğõnlũ oldu ĥarĩdār-ı şi' r (' Ařķĩ, s. 204, G. 106/2)

[= Gõnũl, fesahat denizinde has inci yattığını ğõrdũ; can sermayesi ile şiire mũřteri oldu.]

Olup Fā'ik gibi dil ğavşa-ĥār-ı lũcce-i ' irfān

Yine bir gevh̄er-i zibā çıkardı bağr-i ma' nādan (Fā'ik Mađmũd, s. 177, G. 104/7)

[= Gõnũl de Fā'ik gibi, irfan okyanusunun dalgıcı olup mana denizinden yine güzel bir inci çıkardı.]

Gõnũl dalgıcının marifetleri onu kurtarmaya yetmez; toplum nazarında marifet õnemini yitirmiş, onun yerini zenginlik almıştır. Zengin bir gemici veya denizci, marifet denizine dalan bir dalgıçtan daha çok itibar ğõrũr.

1. řatalum olduń bugũn ğavvāř-ı bađr-i ma' rifet

Yine senden ĥadr ile her mālĩ çoğ mellāĥ yeg

2. Bulmamakdan ma' rifet řoĥmın ekũp ey dil felāĥ

Dāne-i ğendũm ekũp ĥāřıl kılan fellāĥ yeg (Nev' i, s. 592, Kt. 75)

[= Ey gönũl! Diyelim ki bugũn marifet denizinin dalgıcı oldun; her malı çok gemici yine de değer bakımından senden yeğdir. Marifet tohumu ekip kurtuluş bulamamaktansa buğday tanesi ekip de mahsul alan bir ifti olmak yeğdir.]

2.3.11. Gõz (Dĩde)

Gõz bazen dalıp gittiğinden, bazen de ğõzyařları arasında kaybolduğundan bir dalgıca benzer. Aşk bir deniz, sevgili temiz bir inci, āřıđın ğõzleri de inci peşindeki dalgıçtır. Aşağıdaki ilk beyitte "iki ğõzũm" ifadesi "ihām"lı kullanıldığından, sevgiliye sesleniş olarak da yorumlanabilir.

Bu Nazmî sen dür-i pāke ėrem dēyü dāyim

Olupdur iki gözüm baħr-i ‘ ışkuña ġavvāş (Nazmî, s. 1978, G. 3007/5)

[= Bu Nazmî'nin iki gözü, sen pak inciye ermek için, aşkının denizine daima dalgıç olmuştur.]

Göz, sevgilinin inci dişleri için kan deryasına da dalabilir. Bu kan deryası, âşğın kanlı gözyaşlarından meydana gelebilir. Göz bazen sevgilinin inci dişlerinin hayaline de razı olur.

Düşdi ġan baħrine gözüm dişüñüñ gevheri'çün

Her ki ġavvāş ola ol lü'lü'-i lālāya ėrer (Aħmedî, s. 363, G. 226/6)

[= Gözüm senin dişinin incisi için kan denizine düştü; her kim (böyle) dalgıç olursa parlak inciye erişir.]

ġanlı yaşumdan yüzüme eyledi rengin niġāb

Baħr-i ‘ ışka taldı ġavvāş oldu beñzer gözlerüm (Sehî, s. 275, G. 167/3)

[= Gözlerim, kanlı gözyaşımı yüzüme renkli bir peçe yaptı; öyle görünüyor ki dalgıç olup aşk denizine daldı.]

Gözüm ġayālüñi yaşında isdese ne ‘ aceb

Ki baħr içinde bulur bulsa gevheri ġavvāş (Aħmedî, s. 410, G. 311/5)

[= Gözüm senin hayalini gözyaşında arasa şaşılır mı? Çünkü dalgıç inciye bulsa bulsa denizde bulur.]

Dişüñ ġayālin ararsa yaşumda n'ola gözüm

Ki baħr içinde bulur ġāş gevheri ġavvāş (Cem Sultān, s. 127, G. CLI/4)

[= Gözüm senin dişinin hayalini gözyaşlarımda ararsa ne var! Çünkü dalgıç da has inciye denizin içinde bulur.]

Âşğın iki gözü, bela denizine dalar; bu dalıştan gözyaşı incileri elde eder. Bu inciler, en değerli inciler arasında sayılan Aden incisinden farksızdır.

Âşinā oldu belā baħrine ġavvāş olup

Yoluña saçmaġa dürr-i ‘ Adeni iki gözüm (Sehî, s. 276, G. 170/5)

[= İki gözüm senin yoluna Aden incisi saçmak için, bela denizine dalıp aşına oldu.]

2.3.12. Göz bebeği (Merdüm)

Göz, sevgilinin inci dişleri anılınca inci gibi gözyaşları döker. Göz bebeği, sevgilinin inci diş yüzünden gözyaşı denizine dalmış olur. Öyleyse gözyaşları deniz, göz bebeği de gözyaşı denizinde kalmış bir dalgıçtır.

Dişüñ añılsa sirişk içre ġalur merdüm-i çeşm

Şanki ġavvāş varur baħre talar gevher için (Emrî, s. 228, G. 416/5)

[= Dışın anılsa göz bebeği, gözyaşı içinde kalır; sanki dalgıç denize varır da inci için dalar.]

Gözyaşı; şekil ve renk bakımından inciye andırdığından inciyle birlikte anılır. Çok döküldüğünde bir denize döner ve göz bebeğinin dalış yapacağı uygun bir ortama dönüşür.

Getürem şâyed ele dürr-i vişâlünü dèyü

Merdüm-i dîde yaşum baħrine oldı ğavvâş (Münîrî, s. 411, G. 140/4)

[= Belki sana kavuşma incisini ele geçiririm, diye göz bebeğim, gözyaşlarımın denizine daldı.]

Remed hastalığı nedeniyle gözler kanlanır ve kızarır. Bu kanların ortasında kalan siyah göz bebekleri; kızıl renkli Ceyhun ırmağında yüzen, siyah peştamallı yüzücülere benzer.

Ceyhûna döndi dîdelerüm ħûn-ı al ile

Merdüm şinâver oldı siyeh peştamâl ile (Seyyid Vehbî, s. 696, Kt. 41/1)

[= Gözlerim, al kanlar yüzünden Ceyhun'a döndü; göz bebeği de (orada) siyah peştamalı ile yüzücü/dalgıç oldu.]

2.3.13. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin

Şehadet denizinin dalgıçları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'dir; bu deniz, insana kan yutturur ve şehadet şerbeti içirtir.

Oldı ğavvâşî şehâdet baħrinüñ gerçi Ħasan

Ġavta-i ħûn yutmuş ol baħre şinâverdür Ħüseyn (' Aşķî, s. 20, K. 15/10)

[= Gerçi Hz. Hasan şehitlik denizinin dalgıçı oldu (ama) Hz. Hüseyin de o denize batıp kan yutmuş bir dalgıçtır.]

2.3.14. Hayal (Ħayâl)

Sevgilinin hayali bir dalgıçtır; çünkü ne zaman görünse âşığın gözyaşı incisi ortaya çıkar. Gözyaşı saklı bir incidir; onu meydana çıkaran hayallerin de dalgıçtan farkı yoktur.

Döker yaşumı ğavvâş-ı ħayâlünü

Deñizden çıkarur şan dürr-i meknûn (Mesîhî, s. 225, G. 174/3)

[= Senin hayalinin dalgıçı, gözyaşımı döker; sanki denizden saklı inci çıkarır.]

Ġavvâş olalu ħulzüm-i sînemde ħayâlünü

Mânend-i şadef dîdelerüm oldı güher-bâr (Seyyid Vehbî, s. 532, G. 28/2)

[= Senin hayalin, gönlümün denizinde dalgıç oldu olalı gözlerim istirdiye gibi, inci saçar.]

Klasik Türk şiirinde "mısra-i berceste"ler, söze inci değeri verme çabasının bir ürünüdür. Bu bakımdan hayal dalgıcının, mana denizinde bulabileceği en parlak inciler mısralardır.

Baħr-i ma' nāya nüzül eylese ğavvāş-ı ħayāl

Bulamaz mışra' -i rengin gibi bir dürr-i şadef (Hâtif, s. 308, G.198/2)

[= Hayal dalgıcı, mana denizine inse sedefte, renkli mısralar gibi bir inci bulamaz.]

2.3.15. İnci (Güher)

Âşığın gözyaşları şekil ve renk bakımından inciye andırır; inci ise su altında bulunduğundan bir dalgıca benzer. Âşığın gözyaşları, sonunda âşığı da sular altında bırakır; âşık da gözyaşlarında yüzen bir dalgıç olur.

Duħān-ı āh ile oldum şerer gibi rakķāş

Sirişk-i çeşm ile oldum güher gibi ğavvāş (Necātī, s. 301, G. 255/1)

[= Ahımın dumanı sayesinde kıvılcım gibi dansçı oldum; gözyaşım sayesinde de inci gibi dalgıç oldum.]

2.3.16. İstiridye (Şadef)

Aşağıdaki beyitte “âşinâ” kelimesi “taniyan, bilen” ve “dalgıç” anlamlarına gelecek şekilde “ihâm”lı kullanılmıştır. Buna göre; sedef, dalgalı denizlere âşinâ/dalgıç olduğu için o iri inciye sahip olmuştur; yani değerli incilere ulaşmanın bedeli, bu yoldaki tehlike ve riskleri göze almaktır.

Āşnā olmasa bir ķulzüm-i zehħāra şadef

Mālik olur mı idi lü' lü'-i şehvāra şadef (Ş. Yaħyā, s. 195, G. 171/1)

[= Sedef, (böyle) dalgalı bir denize dalmasa o iri inciye sahip olabilir miydi!]

2.3.17. Mizacı (Tab')

Şairin mizacı da bir dalgıçtır; çünkü mana incileri bulmakta ustadır. Bu mana incilerini çıkarmak için, mana ve söz denizlerine dalar.

Tab' olur dürr-i nazm için Nazmī

Ķulzüm-i lafz u ma' niye ğavvāş (Nazmī, s. 1973, G. 3001/5)

[= A Nazmî! Mizacım; şiir incileri için, mana ve söz denizine dalgıç olur.]

Bazen de şairin mizacı, mana incilerini, gönül denen engin bir denizden çıkarır; ama gönül denizi sık sık dalgalanır, bulanır. Şairin mizacı böyle bulanık bir denizden, istediği kadar mana incisi çıkaramaz.

Çok dür-i ma' nā bulurdı Ĥāletī ğavvāş-ı tab'

Olmasaydı lücce-i ħātır mükedder her zamān (Ĥāletī, s. 524, G. 513/5)

[= Ey Hâletî! Gönül denen engin deniz her zaman bulanmasa dalgıç tabiatım çok mana incisi bulurdu.]

Şair, taze gazeller yazıp yeni manalar bulmak istediğinde mizacının dalgıcına müracaat eder. Şair, mizacının dalgıcı sayesinde derin hayallere dalıp taze gazeller yazabilir.

Medhūñ sefinesin donadurken bu baħrde
Ġavvāş-ı ʔab‘ bir ġazel-i ter eder nişān (Necāī, s. 82, K. 21/36)

[= Bu denizde senin övgünün gemisini donatırken mizacımın dalgıcı, taze bir gazeli işaret eder.]

2.3.18. Hz. Muhammed (a.s.)

Hz. Muhammed (a.s.), merhamet denizinden, müminlere şefaet incileri çıkarır. O nedenle, müminlerin kurtulması için merhamet denizinde çaba sarf eden bir dalgıca benzetilir.

Zihī cevāhir-i iħsān-ı ‘āma ma‘ den-i ħāş
Dür-i şefā‘ at için baħr-i raħmete ġavvāş (Fuzūlī, s. 216, G. CXXXVII/1)

[= O, halka lütuf mücevherleri için ne hoş bir has maden ki şefaet incisi için de merhamet denizinde dalgıçtır.]

Hz. Muhammed (a.s.); vahdet denizine o mukaddes ruhla, yani Cebrail’le dalar; o nedenle “Allah kelamı” denen incilere aşınadır.

Ġavvāş rūħ-ı ʔudsiyile baħr-i vaħdete
Dür-i kelām-ı Ħaġġa lisānuñdur āşinā (Şeyḫī, Dīvān, s. 25, K. V/13)

[= Cebrail’le (a.s.) birlikte vahdet denizinin dalgıcısın; lisanın, Allah kelamı denen incinin aşınasıdır/dalgıcısıdır.]

2.3.19. Mum (Şem‘)

Yanan bir mumdan akan damlalar, şekil ve renk bakımından inciye benzer. Mum bu hâliyle içi yandıkça gözlerinden inci gibi gözyaşları döken bir insanı andırır. Mum, ışıktan denizinin dalgıcı olmak istediğinden, gözlerinden inci dökmektedir.

Baħr-i nūr-ı luṭfuñ ile āşinā olmaġ diler
Gözlerinden dökse ʔañ mı lü‘lü‘-i şehvār şem‘ (Raḫīkī, s. 178, K. 1/24)

[= Mum senin lütfunun ışıltılı denizine dalmak ister; (bu nedenle) gözlerinden iri inci dökse şaşılır mı?]

2.3.20. Sevgili (Büt-i nā-rām)

Sevgili, heykel gibi kusursuz bir görünüme sahiptir; ama aynı zamanda bir heykel gibi taştan, duygusuz, boyun eğmeyen bir güzeldir. Bu yüzden sevgili, âşğın canını acımadan alır. Gönül istiridyeye, can onda saklanan inciye, sevgili de bir dalgıca benzer. Âşğın gönül istiridyelerini açan sevgili, onun canını oradan, bir inci gibi çıkarır.

Gönül kim naqd-i cānı bir büt-i nā-rām için şağlar

Şadefler gevherin ğavvāş-ı baħr-āşām için şağlar (Seyyid Vehbī, s. 561, G. 78/1)

[= İstiridyelerin, incisini denizi içen bir dalgıç için sakladığı gibi, gönül de can sermayesini itaatsiz, heykel gibi bir güzel için saklar.]

2.3.21. Sudaki hava kabarcığı (Ĥabāb)

Su üzerinde beliren hava kabarcığı da bir dalgıç olarak düşünülür; bu dalgıç, gönül dalgıcı gibi, yokluk denizine atlamaktan çekinmez.

Dürr-i baķāyı bulmağa ğavvāş-ı dil gibi

Göz yumdu yine düşdi fenā baħrine ĥabāb (Raħmī, s. 126, G. 9/4)

[= Sudaki hava kabarcığı; gönül dalgıcı gibi, ebediyet incisini bulmak için yine gözünü yumdu, fena/yokluk denizine düştü.]

2.3.22. Yüzük, Mühür (Ĥātem)

Dalgıçlar denizde inci ve yüzük gibi değerli nesnelere ararlar; ama bazen inci ve yüzük de dalgıca benzetilir. İnci ve mücevherler saçan bir el; lütuf ve yardım konusunda uçsuz bucaksız bir deryadır. Bu deryaya dalan yüzük de ondan nasiplenir; orada dalgıç gibi, inciler bulur.

Nēce deryā dēyemem keff-i güher-rīzine kim

Anda ğavvāş-şıfat buldı güherler ĥātem (Bāķī, s. 45, K. 19/21)

[= Onun inci saçan eline nasıl derya demem? Onda yüzük bile dalgıç gibi, inciler buldu.]

2.4. Dalgıçlık üzerine yazılmış gazeller

Klasik Türk edebiyatında, baştan sona dalgıçlık ve yüzücülükle ilgili unsurlarla örölmüş, yek-âhenk gazellere sık rastlanmaz. Nazmî'nin, dalgıçlık ve yüzücülüğü çeşitli hayal ve benzetmelerle süsleyerek âşık-sevgili ilişkisi çerçevesinde ele aldığı bir gazeli bulunmaktadır. Bu gazeli, nesre çevirerek aşağıya aldık.

[Ġazel-i Nazmî]

1.

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. Yüzgüç olanlarla olurmuş o dil-ber āşinā
Ey dil anuñla seni yüzgüçlük eyler āşinā

¹ Nazmî, *Divân*, G. 242, s. 362-363.

¹ Ey gönül! O güzel, dalgıç olanlarla dost olurmuş; dalgıçlık seninle onu dost eder.

2. Dāyimā yüzgüçlik ét var kim senüñle olalar
Şol deñiz mālikleri gibi güzeller āşinā
3. Ol perī kim şuda oynamağ sever bī-şübhe āh
Olur anuñla şular kim şuda yüzer āşinā
4. Yaluñuz gördüm o māhı şuda bir māhī-şıfat
Olımaz ğayrı güzeller aña beñzer āşinā
5. Eylemez emvāc-ı baħr-i ğamdan aşlā hīç bāk
Nazmiyā ğavvāş-ı ‘ ışğ ile olanlar āşinā

Kısaltmalar

- a.s. ‘aleyhi’s-selām
G. Gazel
Hz. Hazreti
K. Kaside
Kt. Kıt’a
LT Latîfî Tezkiresi
M. Muamma
MN Mecmā‘ ün-Nezā’ir
MtN Mecmū‘ atü’n-Nezā’ir
s. sayfa

İşaretler

- “ ” Alıntı veya vurgulama
[] Yazmada olmayıp eklenen veya onarılan yerler
[=] Çeviri

Sonuç

Klasik Türk şiirinde çeşitli vesilelerle adı geçen mesleklerden biri de dalgıçlıktır. Şiirlerde, “ğavvāş, āşnā, ğavta-ħ̣ār” gibi kelimeler, “dalgıç, dalıcı” anlamında kullanılmıştır. Çıplak vücutla yapılan nefesli/serbest dalışın, yüzme ile de yakından ilgili olması ve bu tür

² Daima dalgıçlık yap ki şu su perisi gibi güzeller seninle dost olsunlar.

³ Ah! Şüphesiz, o peri suda oynamayı sever; onunla suda yüzenler dost olabilir.

⁴ O ay gibi güzeli, suda bir balık gibi yalnızken gördüm; başka güzeller, ona benzer bir dalgıç/dost olamaz.

⁵ Ey Nazmî! Aşk dalgıcıyla tanışanlar/dalanlar, keder denizinin dalgalarından asla korkmazlar!

dalışlarda yüzme ile dalmanın birbirine karışması, genellikle “yüzücü” anlamında kullanılan “şināver” ve “yüzgüç” kelimelerinin de yer yer “dalgıç” anlamında kullanılmasına sebep olmuştur. Ayrıca, “āşinā” kelimesinin hem dalgıç/yüzücü hem de dost/tanıyan/bilen anlamlarına gelmesi; kelimenin tevriye, îhâm ve îhâm-ı tenâsüp sanatları çerçevesinde zengin çağrışımlar uyandıracak şekilde kullanılmasını sağlamıştır. Beyitlerde genellikle “āşinā” kelimesinin dost/tanıyan/bilen anlamları, “āşnā” kelimesinin ise dalgıç/yüzücü anlamları öne çıkmaktadır.

Divanlarda gazeller, genellikle kafiye veya varsa rediflerinin son harflerine göre sıralanır. Alfabedeki her harf için gazel yazabilmek, şairler açısından önem taşır. “Sâd” harfiyle biten kelimelerin az olması ve bu harfin kafiye darlığına yol açması nedeniyle divanların, “harfû’s-sâd” bölümlerinde genellikle pek az gazel bulunur. Bu gazellerin önemli bir kısmında, “sâd” harfiyle biten “gavvâs” kelimesinin geçmesi dikkat çeker. Görüldüğü kadarıyla, bu kafiye zarureti de şairleri “gavvâslar” üzerine hayaller kurmaya itmiştir.

Klasik Türk şairleri; dalgıçların incilere ulaşmak uğruna uçsuz bucaksız denizlerde giriştikleri, sürprizlere gebe, tehlikelerle dolu, zorlu maceralarından etkilenmişlerdir. Sevgiliyi inciye, aşkı denize, kendilerini de dalgıca benzeten şairler; sevgiliye ulaşmak için çektikleri sıkıntıları, dalgıçların inciye ulaşmak için çektikleri sıkıntılarla özdeşleştirmişlerdir.

Şairler bazen kendilerini dalgıca benzetmişler bazen de dalgıçlara ve dalgıçlığa dışarıdan bakmayı tercih etmişlerdir. Dalgıçlar; tehlikelere atılmaları, korkusuzlukları, amaçları uğruna canlarını vermeleri bakımından hayranlıkla ele alınmıştır. Buna rağmen dalgıçların; şiir, marifet ve tasavvufun inciye benzeyen güzelliklerini bırakıp bu fâni dünyanın incilerine iltifat etmeleri de eleştirilmiştir.

Şairler; dalgıçlarla rekabet etmişler; kendi buldukları şiir incilerinin, yani inci gibi sözlerin, dalgıçların bulunduğu incilerden daha değerli olduğunu belirtmişlerdir. Dalgıçların dalarken baş aşağı bir duruşa sahip olmaları, şairlerin gücü karşısında boyun eğmelerine bağlanmış; bu durum, sık sık hüsn-i ta’lîl sanatına malzeme edilmiştir. Akıl, aşk, can, gönül, mizaç, göz ve göz bebeği gibi, şairlere ait çeşitli unsurlar da dalgıca benzetilmiş; bu unsurlar etrafında deniz ve dalgıçlıkla ilgili ilginç hayaller kurulmuştur. Ayrıca cinâs ve îhâm sanatlarından yararlanılarak yazılışları aynı (طالب), okunuşları farklı olan tâlib ve talup (dalıp) kelimeleriyle söz oyunlarına başvurulmuştur.

Edebiyatın; toplumun hayatına, iktisadi yapısına, inancına, gelenek ve göreneklerine kayıtsız kalması düşünülemez. Klasik Türk edebiyatı; toplumdan uzak olduğu ve gerçek hayatı yansıtmadığı yönünde çok ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Buna rağmen, klasik Türk edebiyatı ürünleri incelendikçe bu kalıplaşmış hükümlerin doğruluğu sorgulanmaya başlanmıştır.

İncelenen beyitlerde; dalgıçların dalarlarken baş aşağı oldukları, inci ve yüzük aradıkları, Aden incisini diğer incilerden daha değerli saydıkları, yırtıcı deniz canlılarının saldırılarına uğradıkları, bazen denize açılıp bir daha karaya dönemedikleri ifade edilmiştir. Bu beyitler; klasik Türk şairlerinin, dalgıçlar hakkındaki her ayrıntıyı dikkatle incelediklerini ve şiire dâhil ettiklerini göstermektedir. Onların, ilk bakışta aşk ve şiirle çok ilgisiz görünen bir mesleği bile aşka uyarlayarak ustalıkla şiire sokmaları, hayat ve topluma dair her unsuru şiire aktarabilmedeki başarılarını ortaya koymaktadır. Ayrıca; dalgıçların, çeşitli hayallere konu edildiği beyitlerden hareketle; dalgıçlık mesleği ve dönemin dalgıçları hakkında düşünce sahibi olmak mümkündür.

Klasik Türk edebiyatı çalışmalarında karşılaşılan önemli sorunlardan biri de incelenen metinlerin günümüz okuyucusu tarafından anlaşılamamasıdır. Bu çalışmada incelenen beyit ve şiirler bugünkü Türkçeyle nesre çevrilmiş, böylece günümüz okuyucusuna şiirlerin nasıl anlaşıldığı gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın Türk edebiyatına, bir parça da olsa katkı sağlamasını dileriz.

Kaynaklar

- AKDOĞAN, Y. (Tarihsiz). *Ahmedî Divân*. Basıldığı Yer Yok: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları. <http://ekitap.kultur-turizm.gov.tr/TR,78357/ahmedi-divani.html> (Erişim tarihi: 20.03.2017, saat: 20.50).
- AKKUŞ, M. (1991). *Nef'i Sanatı ve Türkçe Divânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*. Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKYÜZ, K., YÜKSEL, S., BEKEN, S. ve CUNBUR, M. (1958). *Fuzûlî Türkçe Divan*. Ankara: İş Bankası, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ARGUNŞAH, M. (1999). *Muhammed b. Mahmûd-ı Şîrvânî Tuhfe-i Murâdî İnceleme-Metin-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ASLAN, Ü. (2016). *İvaz Paşa Oğlu Atayi (ö. 1437) Divanı*. 1. Baskı, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- AVCI, M. T. (2016). *Türkiye'de Bilimsel Dalışın Tanımlanması ve Prosedürlerinin Yasal Çerçeveye Oturtulması İçin Teknik Öneriler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü.
- BİLTEKİN, H. (2003). *Şeyhî Divânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BOSTAN, İ. (1992). *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmiri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- CANIM, R. (2000). *Latîfî Tezkiretü's- Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- CANPOLAT, M. (1995). *Mecmû'atü'n-Nezâ'ir Metin-Dizin-Tıpkıbasım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- ÇAĞLAR, A. (2013). *Üsküplü Atâ ve Dîvânçesi (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇAVUŞOĞLU, M. (1977). *Yahyâ Bey Dîvan Tenkidli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, M.-TANYERİ, M. A. (1987). *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı*. III. C., İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- DANIŞAN, T. (2009). *Hâtif Ali Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânının Tenkitli Metni (1^b-132^a) ve Nesre Çevirisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- DİKMEN, H. (1991). *Seyyid Vehbî ve Divânının Karşılaştırmalı Metni*. (II C.), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DOĞAN, G. (2010). *Edirneli Nazmî Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- DOĞAN, M. N. ve SHERİDAN, M. D. (2014). *Fâtiḥ Dîvânı ve Şerhi Dîwân of Sultan Mehmed II with Commentary Fâtiḥ Sultan Mehmed*. 1. Baskı, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- ERDEM, S. (2005). *Neylî ve Dîvân'ı*: Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- EROL, E. (1994). *Sükkerî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*: 1. Baskı, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- ERSOY, E. (2010). *II. Bayezit Devri Şairlerinden Münîrî Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- ERSOYLU, İ. H. (1989). *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı*: Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EVLİYÂ ÇELEBİ (1314). *Evlîyâ Çelebi Seyâhat-nâmesi*: (I. C.), İstanbul: İkdâm Matbaası.
- KARAVELİOĞLU, M. A. (2005). *On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'î'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi*. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- KAVRUK, H. (2001). *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı Tenkitli Metin*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- KAYA, H. (2009). *18. Yy. Şairi Âsaf ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. (II C.), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- KÖKSAL, M. F. (2012). *Edirneli Nazmî Mecma'u'n-Nezâ'ir (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Basıldığı Yer Yok: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları. <http://ekitap.kultur-turizm.gov.tr/TR,78454/edirneli-nazmi-mecmaun-nezair.html> (Erişim tarihi: 19.03.2017, saat: 19.35).
- KURNAZ, C. ve TATCI M. (1998). *Ümmî Sinân Hayatı ve Şiirleri*. 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÜÇÜK, S. (1994). *Bâkî Dîvân Tenkitli Basımı*. 1. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MENGİ, M. (2014). *Mesihî Dîvânı*. 2. Baskı, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- MERMER, A. (2004). *Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı*. I. Baskı, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.

- MUTLU, B. (2012). *Divân Şiirinde Deniz İmgesi ve Şiir Öğretiminde Kullanılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- OKÇU, N. (1993). *Şeyh Galib (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlili ve Divânın Tenkidli Metni)*: II. C., Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖKTE, E. Z., DURAN, T., ÇABUK, V. ve BRAGNER, R. (1988). *Kitâb-ı Bahriye Pîrî Reis*. IV. C, İstanbul: The Historical Research Foundation İstanbul Research Center.
- ÖZDEMİR GÜMÜŞ, Ş. (2010). Osmanlı'da Gemilerin Denize İndirilmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 15-36.
- ÖZYILDIRIM, A. E. (1999). *Hamdullah Hamdî ve Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- PALA, İ. (1983). *Aşkî, Hayâtı, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânı*. (II C.), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- SARAÇ, M. A. Y. (2002). *Emrî Divanı*: 1. Basım, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- SARI, Ş. (2009). *Hâtif Ali Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânının Tenkitli Metni (132^b-203^a) ve Nesre Çevirisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- TARLAN, A. N. (1945). *Hayâlî Bey Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- TARLAN, A. N. (1963). *Necati Beg Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- TARLAN, A. N. (1966). *Ahmed Paşa Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü, Millî Eğitim Basımevi.
- TARLAN, A. N. (1967). *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı*. I. C., İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TARLAN, A. N. (1970). *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı*: II. C., İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TATCI, M. (1997). Yûnus Emre Dîvânı Tenkitli Metin II: 2. C, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- TIĞLI, F. (2006). *Bursalı Rahmî Çelebi ve Divânı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TULUM, M. ve TANYERİ, M. A. (1977). *Nev'î Divan Tenkidli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- VÂSİF EFENDİ (1270). *Târîh-i Vâsîf*. 1. C., Kahire: Bulak Matbaası.
- YAVUZ, O., DİREKÇİ, B., GÜLMEZ, M., YASTI, M., DUYAR, H. (2014). *Muhibbî Dîvânı Bölge Yazma Eserler Nüshası (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)*. Konya: Palet Yayınları.
- YEKBAŞ, H. (2010). *Sehî Bey Divânı*. İstanbul: Kitabevi 436.
- YERDELEN, C. (1994). *Azmî-zâde Hâleti Divanı Edisyon-Kritik*. Erzurum: Yayınevi Belirtilmemiş.
- YILMAZ, M. (1992). *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözcükler (Ansiklopedik Sözlük)*: İstanbul: Enderun Yayınları.
- YURTSEVER, M. (2000). *İsmail Hakkî Bursevî Divanı*. 1. Baskı, Bursa: Arasta Yayınları.
- YÜCEL, B. (Tarihsiz). *Mahmud Paşa Adnî Divanı*. Basıldığı Yer Yok: Akçağ Yayınları.

- YÜREKLİ, S. (2011). 19. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Süngercilik ve İzmir Limanı'ndan Sünger İhracatı (1850-1900). *Ekonomik Yaklaşım*, 22(79), 71-106.
- ZÜLFE, Ö. (2006). *On Altıncı Yüzyıl Şairi Selikî ve Şiirleri*. 1. Baskı, Ankara: Edebiyat.
- ZÜLFE, Ö. (2009). Rahikî [Ö. 953/1546] ve Şiirleri. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 21, 171-198.
- ZÜLFE, Ö. (2011). *Şiirin İzinde Sözün Gölgesinde Osmanlı Şiirinden Kelimeler, Kavramlar, Deyimler*. 1. Basım, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.